

Geduld

Joop Berding

Ik schrijf dit essay gedurende de zogeheten ‘coronacrisis’: de overheid legt het openbare leven voor maanden vrijwel stil om de verspreiding van dit verraderlijke virus tegen te gaan. Tegelijk wordt in deze tijd een beroep gedaan op veel deugden. Denk aan wijsheid, gematigdheid, zelfbeheersing en standvastigheid. Niet tot de klassieke deugden behorend, maar wel van groot belang, is *geduld*. Dat is van oudsher een begrip dat te maken heeft met het (ver)dragen van ongemak en lijden en met het uitstellen van onmiddellijke behoeftebevrediging (Berding, 2019). Dat alles wordt nu stevig op de proef gesteld. Wie zou niet wensen dat we heel snel uit deze crisis zullen komen, zodat we ons normale leven weer kunnen oppakken? Hierbij zij opgemerkt dat we moeten oppassen dat ‘normale’ niet al te zeer op te hemelen. Voor veel mensen is het leven een onrustige en jachtige aangelegenheid. We zijn immers, met dank aan platformtechnologie, gewend geraakt aan leven in een maatschappij waarin alles snel, sneller, snelst gaat. Nu beloften als ‘voor 23 uur besteld, morgen geleverd’ niet meer kunnen worden waargemaakt, nu niet al onze dagelijkse boodschappen meer direct voorhanden zijn, nu veel van het culturele en maatschappelijk leven wegvalt en we het gevoel hebben te worden teruggeworpen op onszelf, is het een opgave ons aan dit nieuwe, veel tragere en verstilde levenstempo aan te passen. In de afgelopen maanden is aan de ene kant duidelijk geworden dat burgers zich, op een enkele uitzondering na, buitengewoon snel laten disciplineren. De adviezen van de kennisinstututen en de maatregelen van de overheid werden na een aanvankelijk wat moeizame aanloop geaccepteerd als in deze tijd de meest redelijke en, na enige oefening, ook haalbare. Aan de andere kant brengt deze wat je zou kunnen noemen ‘verstatelijking van de deugd’ ook vragen en problemen met zich mee, bijvoorbeeld over de verhouding tussen de staat en zijn burgers

en over de privacygevoeligheid van een aantal maatregelen of de uitwerking daarvan. Maar naar mijn overtuiging gaat achter dit afdwingen van wat op zichzelf als een deugd zou dienen te worden beschouwd, een heel ander probleem schuil. We zijn het oefenen van de deugd van het geduld ontwend. Zou het niet heel gewoon moeten zijn om rekening met elkaar te houden, elkaar te ‘zien’, elkaar te ondersteunen wanneer in nood, om aandacht te hebben voor de mooie dingen des levens (lezen! vogels! rust!) en eens een beetje geduld met elkaar te hebben? Dit alles is voer voor filosofen zou je zeggen, maar anders dan je zou verwachten is geduld een nogal onderbelicht thema in contemporaine filosofie. Wel is er bij enkelen, bijvoorbeeld Verhoeven en Hermsen, aandacht voor en kritiek op wat je onze “over-activistische” levensvorm zou kunnen noemen.

De jachtigheid van het dagelijkse bestaan: dát is wat we namelijk ‘normaal’ zijn gaan vinden en we betalen er met zijn allen een hoge prijs voor. Economisch – denk aan uitval en burn outs van soms nog heel jonge werknemers, onderbetaalde baantjes om maar te kunnen ‘leveren’ enz. Sociaal – de *online community* als surrogaat voor wat een echt samenleven zou kunnen voorstellen. Opvoedkundig – ouders en leraren die gebukt gaan onder toets- en testregimes, bang zijn voor ‘achterstanden’ en het liefst nog vandaag de beste leerresultaten en ‘opbrengsten’ bij hun kinderen zouden zien. Ook hier: overbelasting, uitval, desinteresse. We hebben de deugd van het geduld zwaar verwaarloosd, zozeer zijn we, in de loop van nog niet eens een decennium, gehecht geraakt, misschien zelfs verslingerd, aan snelheid en instant-bevrediging. De economie heeft ons snelheid als ultiem kwaliteitscriterium voorgehouden, de technologie ontwikkelde de middelen om het waar te maken. De heilstaat, waarin we nooit meer op iets of iemand hoefden te wachten, alles wat we wilden direct beschikbaar was en waarin ongemakken waren uitgebannen, kwam in zicht. We hebben het afgeleerd om ongemak te dulden. Mede hierdoor zijn we onvoldoende voorbereid op deze

crisis en dient, wat we ‘uit onszelf’ zouden moeten kunnen, te worden afgedwongen door de overheid.

Geduld was ooit een deugd die je kon oefenen en cultiveren. Hele levensbeschouwingen zijn erop gegrondvest: het boeddhisme natuurlijk, maar ook in het christendom zitten veel aanzetten tot het oefenen van geduld. Wie heeft het vandaag de dag nog? Deze crisis laat zien dat er wel degelijk nog mensen met geduld bestaan: de leraren bijvoorbeeld die met veel inzet het onderwijs voor hun leerlingen draaiende houden. Leraren waren altijd al mede-opvoeders, nu zijn de rollen deels omgedraaid en zijn veel ouders mede-leraren. Wat van beide wordt gevraagd, is geduld, zeker in deze nieuwe situatie. Voor de meeste ouders is het een natuurlijke intuïtie dat het opvoeden van kinderen veel geduld vraagt. Het is ook de ervaring van ouders dat ongeduld op de loer kan liggen wanneer je kind niet aan je verwachtingen beantwoordt (een notie van Bollnow, 1967). Voor het onderwijzen van kinderen is dat nog meer het geval, zoals leraren weten. Als samenleving vragen we immers heel wat van kinderen: al die kennis en vaardigheden die ze zich moeten toe-eigenen, het zelfbeeld en het oordeelsvermogen dat ze moeten ontwikkelen, kortom dat hele ‘pakket’ waar het onderwijs in letterlijke en figuurlijke zin voor staat. Professionals weten dankzij hun opleiding en ervaring dat er hierbij sprake is van trage en soms inefficiënte processen die bovendien vaak onvoorspelbaar zijn (en ook moeten zijn op straffe van de ‘robotisering’ van het onderwijs). Hun expertise bestaat erin dat ze onderwijsprocessen niet alleen kunnen organiseren, maar ook begripvol en met tact kunnen optreden wanneer deze minder soepel verlopen dan gehoopt of gewenst. Precies deze geduldige aanpak – die in feite betekent: ik, leraar, kan ermee leven dat het met jou, leerling, nog even niet lukt en dat we samen aan de slag moeten – is de kern van onderwijs dat niet gaat voor de snelle ‘opbrengsten’ en oppervlakkige internet-’kennis’, maar wel voor diepgang, en dat daartoe zo nu en dan een zekere vertraging inbouwt (voor concrete voorbeelden zie Berding, 2019).

Het was de Nederlandse filosoof Cornelis Verhoeven (1928-2001) die in zijn magnum opus (zo beschouw ik het althans) *Inleiding tot de verwondering* (1971), maar ook in later werk zoals *Tractaat over het spieken* (1980) en vooral diens *Tegen het geweld* (1967) een krachtig signaal afgaf tegen de ‘activistische’ samenleving waarin we met zijn allen verzeild zijn geraakt. Ik beschouw zijn pleidooi voor het durven ‘wonen in het uitstel’ – wat betekent dat we het aandurven om een tijdje van de actieve in de contemplatieve modus over te stappen – als buitengewoon leer- en heilzaam voor de samenleving als geheel en in het bijzonder voor het onderwijs. Want niet tegenstaande de vakinhoudelijke, didactische en pedagogische expertise van de leraren, is het onderwijs langzamerhand een grote almaar doordrivende machine geworden waarin men zich nauwelijks meer met morele kwesties bezighoudt maar vooral met *how to*-vragen; vragen naar de effectiviteit van interventies, niet naar de eventuele ‘goedheid’ daarvan. Als het maar werkt, lijkt het credo te zijn. En ook de verplichte vrijetijdsector – de bijlesindustrie, toetstraining, weekendschool, ja zelfs de sport - komt steeds meer in de ban van snelle opbrengsten en resultaten en steeds vroegere selectie van ‘talent’. Het aanbod is overweldigend én richtinggevend voor waar de kinderen hun dagen mee (moeten) vullen. Helaas kampen we nu niet alleen met overwerkte ouders en leraren, maar ook met overwerkte kinderen. Verhoevens pleidooi voor meer ‘passiviteit’, in de zin van ontvankelijkheid, rust en contemplatie als waardevolle aspecten van de menselijke existentie – het is wat mij betreft indringender en actueler dan ooit.

In een samenleving die het geduld niet langer in haar midden duldt, zal het immers niet prettig toeven zijn. Het is een *over the top*-maatschappij, waarin iedereen zich voortdurend met zijn ellebogen voorbij anderen probeert te werken, waarin, om het met Kunneman (2005) te zeggen, het ‘dikke-ik’ geen millimeter zal wijken voor zijn medemens. Een gefragmenteerde, uitsluitend op de instant-bevrediging van vooral digitaal gevoede (en gecreëerde) behoeften gerichte samenleving. Eigenlijk geen ‘samen-leving’. Dat is

allesbehalve een prettig vooruitzicht. Voor zoets als de geesteswetenschappen, laat staan de filosofie – die ziekte van het uitstel – zal geen plek meer zijn (vgl. Nussbaum, 2017).

Er zijn gelukkig sprankjes hoop. Ik vond ze bij ouders en leraren die ik interviewde over geduld. Het werd mij duidelijk hoe zij de spanning tussen aan de ene kant het voor opvoeding en onderwijs noodzakelijke geduld en aan de andere kant het ongeduld van systemen en haastige technologie tot in hun vezels voelen. Het is te hopen, nu vanwege de coronacrisis het thuisonderwijs goeddeels het schoolonderwijs heeft vervangen, dat zowel ouders als leraren, die nu meer dan ooit samen optrekken voor het onderwijs aan hun kinderen, het geduld kunnen opbrengen om dit ongewilde experiment tot een goed einde te brengen. Het is een oefenpraktijk waaruit misschien iets moois voortkomt. Voor mij geeft precies deze crisis alle aanleiding om de verhouding tussen opvoeding, onderwijs en technologie en de spanning tussen geduld en ongeduld opnieuw te doordenken. Met het bovenstaande hoop ik hieraan een kleine bijdrage te hebben geleverd.

Literatuur

Berding, J. (2019). *Opvoeding en onderwijs tussen geduld en ongeduld*.

Antwerpen/Apeldoorn: Cyclus.

Bollnow, O.F. (1967) *Nieuwe geborgenheid. Een bijdrage ter overwinning van het existentialisme*. Utrecht: Bijleveld. (Originele uitgave Duits 1955)

Kunneman, H. (2005) *Voorbij het dikke-ik. Bouwstenen voor een kritisch humanisme*. Deel 1. Amsterdam: SWP.

Nussbaum, M. (2017) *Niet voor de winst: waarom de democratie de geesteswetenschappen nodig heeft*. Amsterdam: Ambo. (Originele uitgave Amerikaans 2010)

Verhoeven, C. (1967) *Tegen het geweld*. Bilthoven: Ambo.

Verhoeven, C. (1971) *Inleiding tot de verwondering*. Bilthoven: Ambo. (Originele uitgave 1967)

Verhoeven, C. (1980) *Tractaat over het spieken. Het onderwijs als producent van schijn*. Bilthoven: Ambo.

Over de auteur

Dr. J.W.A. (Joop) Berding is opvoedingsfilosoof. Hij promoveerde aan de Vrije Universiteit op de pedagogiek van John Dewey. Na een werkzaam leven in en rond het (hoger) onderwijs ging hij in oktober 2017 met pensioen. Hij publiceert vooral over pedagogische thema's, zowel in filosofische, theoretische als praktische zin.